

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.29>

ОСОБЛИВІ ОЗНАКИ ПЕНСІЙНОЇ ФОРМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Купрун Є.П.,*здобувачка Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля,
<https://orcid.org/0000-0003-4168-9759>*

Купрун Є.П. Особливі ознаки пенсійної форми соціального захисту працівників органів прокуратури України.

Стаття присвячена окресленню комплексу особливих рис пенсійної форми соціального захисту працівників органів прокуратури України. Встановлюється, що розглядана форма соціального захисту працівників прокуратури характеризується множиною ознак, основними з яких є наступні: специфіка нормативно-правової основи пенсійного забезпечення працівників органів прокуратури (ґрунтується на нормах загального та спеціального законодавства; враховує норми пенсійного, трудового та адміністративного законодавства); ця форма соціального захисту об'єктивується в пенсійно-забезпечувальних правовідносинах; має множину типів вияву (пенсія працівника органів прокуратури України, який не має статусу державного службовця; пенсія державного службовця; пенсія прокурора). Особлива увага в статті автором приділяється характеристикам пенсій прокурорів, зокрема: гарантування державою належного пенсійного забезпечення прокурорам, які мають необхідну вислугу років, враховуючи стаж роботи на посадах прокурорів (також й тим, які не мають необхідної вислуги років та страхового стажу); гарантування державою справедливого перерахунку призначених пенсій працівникам прокуратури; використання державою інклюзивного підходу до пенсійного забезпечення прокурорів та ін. У висновках до статті узагальнюються результати наукової розвідки та формулюються конкретні пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання пенсійного забезпечення прокурорів органів прокуратури України, а саме: пропонується: викласти ч. 20 ст. 86 ЗУ 2014 року № 1697 в новій редакції, що визначатиме умови та порядок перерахунку призначених пенсій працівникам прокуратури, а саме в редакції, яка буде відповідати первинній редакції цього законодавчого акту, враховуючи той факт, що мотиви її зміни не узгоджуються із засадами демократизму та правової держави та привели до тривалої (починаючи з 28 грудня 2014 року) юридичної невизначеності умов і порядку перерахунку призначених пенсій працівникам прокуратури України; внести зміни до ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»,

виключивши її поширення на відносини пенсійного забезпечення, які виникають на підставі норм ЗУ 2014 року № 1697 (забезпечення рівності правового становища прокурорів і суддів в рамках політики гарантування незалежності діяльності і самостійності прокурорів і суддів).

Ключові слова: пенсійна реформа, пенсійне забезпечення, пенсія, соціальна безпека, соціальний захист.

Kuprun Ye.P. The specific features of the pension form of social protection for employees of the prosecutor's office in Ukraine.

An article is devoted to the analysis of the unique characteristics of the pension form of social protection for Ukrainian prosecutors and other employees of the prosecutor's office. It is established that many specific features characterize this form of social protection for employees of the prosecutor's office. Firstly, these pensions are characterized by the fact that they are regulated by the norms of general and special legislation (the norms of pension, labor and administrative legislation are taken into account). Secondly, this form of social protection is objectified in pension-security legal relations. Thirdly, the pension system provides social protection to a number of employees (a pension of an employee of a prosecutor's office in Ukraine who does not have the status of a public servant; a pension of a civil servant; a pension of a prosecutor). The author pays special attention to the characteristics of prosecutors' pensions in the article. Firstly, the state is obliged to pay decent pensions to prosecutors who have the necessary length of service, including the length of service as prosecutors (also to those prosecutors who do not have the necessary length of service and insurance experience). Secondly, the state guarantees a fair recalculation of assigned pensions to employees of the prosecutor's office. Additionally, the state provides pensions to prosecutors in an inclusive manner. In the conclusions to the article, the results of scientific research are summarized and specific proposals are formulated regarding the improvement of the legal regulation of the pension provision of prosecutors of the prosecutor's office of Ukraine, namely: it is proposed to: set out Part 20 of Art. 86 of ZU of 2014 No. 1697 in the new version, which will determine the conditions and procedure for recalculating the pensions assigned to employees

of the prosecutor's office, namely, in the version that will correspond to the original version of this legislative act, taking into account the fact that the reasons for its change are not consistent with the principles of democracy and the rule of law of the state and led to long-term (starting from December 28, 2014) legal uncertainty of the conditions and procedure for recalculating pensions for employees of the Prosecutor's Office of Ukraine; to make changes to Part 1 of Art. 2 of the Federal Law "On measures to ensure legislative support for the reform of the pension system", excluding its extension to pension relations that arise on the basis of the provisions of Federal Law No. 1697 of 2014 (ensuring the equality of the legal position of prosecutors and judges within the framework of the policy of guaranteeing the independence of activities and autonomy of prosecutors and judges).

Key words: pension provision, pension reform, pension, social protection, social security.

Постановка проблеми. Важливою складовою частиною соціального захисту є пенсійне забезпечення [1, с. 147]. Це обумовлено тим фактом, що пенсійне забезпечення в Україні є «процесом матеріальної підтримки індивіда, безпосередньо пов'язаним з його трудовою діяльністю, термінами та умовами якого залежать від розміру заробітної плати, стажу роботи, умов праці та іншого» [2, с. 92-93]. У зв'язку із цим, пенсійне забезпечення є не лише умовою людиноцентристського відношення держави до людини, але й також «базовою й одною з найважливіших соціальних гарантій стабільного розвитку суспільства, оскільки зачіпає інтереси як працездатного, так і непрацездатного населення» [3, с. 344]. Відповідне загальне соціально-правове значення пенсійного забезпечення набуває особливого вагомості в контексті пенсійного забезпечення прокурорів та інших працівників органів прокуратури України, що характеризується особливою соціально-правовою значимістю, адже у відповідному контексті зазначений напрям соціального захисту постає в якості: 1) соціального вектора визначеності майбутнього, адже є гарантією для працівників органів прокуратури, що після набуття ними права на пенсійне забезпечення, вони будуть соціально захищеними в рамках системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а саме – отримуючи пенсію; 2) вияву людиноцентристського підходу держави до працюючих в інтересах держави та суспільства осіб, які відпрацювавши певний час в органах прокуратури, повинні бути забезпечені відповідною матеріальною підтримкою у вигляді пенсії. Вказане обґрунтовує потребу окреслення комплексу специфічних рис пенсійної форми соціального захисту працівників органів прокуратури України, приймаючи до уваги актуальні зміни законодавства в пенсійній сфері.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Попри очевидну важливість дослідження пенсійної форми соціального захисту працівників органів прокуратури слід зазначити, що на сьогоднішній день відсутні комплексні дослідження особливостей сучасного правового регулювання пенсійного забезпечення прокурорів, держслужбовців й інших працівників вказаних органів публічної влади. Однак, слід констатувати, що багатьма українськими вченими вже приділялась увага встановленню сутності пенсійного забезпечення загалом (наприклад, І.С. Бондарук, О.П. Коваль, В.Г. Мельничук, Л.І. Шалієвська, К.В. Федчишина, М.М. Шумило та ін.), а також пенсійної форми соціального захисту прокурорів, зокрема (приміром, Є.А. Безкровний, М.І. Дерев'янка, О.Л. Кучма, Р.А. Онайко, Р.В. Татарінов, В.І. Хвесюк та інші). Наукові напрацювання вказаних вчених і дослідників в сукупності з критичним аналізом норм чинного законодавства про пенсійне забезпечення можуть становити достатнє підґрунтя для формування актуальної наукової думки стосовно сутності пенсійної форми соціального захисту працівників органів прокуратури України.

Відтак, **метою** цієї наукової статті є з'ясування комплексу особливих рис пенсійної форми соціального захисту працівників органів прокуратури України. Для досягнення цієї мети слід виконати наступні *завдання*: 1) враховуючи сутність соціального захисту працівників органів прокуратури та соціально-правове значення пенсійного забезпечення, виокремити основні риси відповідної форми соціального захисту працівників прокуратури; 2) в межах аналізу особливих рис пенсійної форми соціального захисту працівників органів прокуратури окреслити основні вияви такого напрямку соціального захисту; 3) сформулювати пропозиції з вдосконалення норм законодавства про пенсійне забезпечення працівників органів прокуратури.

Виклад основного матеріалу. Працівники органів прокуратури (зокрема ті, які є прокурорами), працюючи в умовах підвищеної інтенсивності праці, а також в умовах застосованих до них обмежень і заборон, усвідомлюють, що в разі належного виконання своїх службових обов'язків і після їх виходу на пенсію, зможуть реалізувати гарантоване їм державою право на особливий вид пенсії (навіть в контексті пенсійної реформи відповідне пенсійне забезпечення можемо вважати особливим), який зможе задовольнити їх потреби в повноцінному продовженні життя на пенсії. Вказана логіка також покладена в сутнісний зміст тлумачення пенсійного забезпечення прокурорів в якості їх гарантії незалежності, що впливає з п. 5 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про прокуратуру» 2014 р. № 1697-VII (далі – ЗУ 2014 р. № 1697).

Приймаючи до уваги викладене зазначимо, що для пенсійної форми соціального захисту працівників органів прокуратури характерні такі ознаки:

1. Пенсійне забезпечення працівників органів прокуратури ґрунтується на нормах загального та спеціального законодавства. Вихідною основою нормативно-правового упорядкування пенсійного забезпечення в Україні є ст. 46 Основного ЗУ, котрою гарантується загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [4, с. 42]. При цьому загальний режим пенсійного забезпечення деталізується в нормах законів України 1998 р. № 16/98-ВР, 2003 р. № 1058-IV, які містять норми, що поширюються на усіх працівників органів прокуратури (при цьому конкретно на прокурорів поширюють дію юридичні приписи, які містяться в п. 4-7 розділу XV, абз. 2 п. 13, пунктах 13-1-13-3 розділу XV ЗУ 2003 р. № 1058-IV) чи держслужбовцями загалом. Що ж стосується персоналу органів прокуратури, які є держслужбовцями, то вони (за наявності підстав) мають право на спеціальне пенсійне забезпечення (врегульовує спеціальними нормами ЗУ «Про державну службу»). Працівники прокуратури, котрі є прокурорами, як державні службовці з особливим статусом, також мають право на спеціальне пенсійне забезпечення (за наявності для цього підстав), яке реалізується з певними особливостями, врегульованими ЗУ 2014 р. № 1697.

2. Пенсійна форма соціального захисту працівників органів прокуратури України об'єктивується в пенсійно-забезпечувальних правовідносинах. Зазначені правові відносини, як зазначає М.М. Шумило, «є основою функціонування всієї пенсійної системи, її метою, основним видом правовідносин пенсійного забезпечення, завдяки якому виникають пенсійно-страхові, процедурно-організаційні правовідносини [6, с. 379].

3. Пенсійна форма соціального захисту працівників органів прокуратури України складає собою систему, котрою охоплено конкретні вияви такого забезпечення. В Україні тривалий час використовувався диференційований підхід до визначення підстав, умов та особливостей реалізації права на пенсію, залежно від того чи іншого правового статусу особи, що окремими вченими [див., напр.: 4, с. 44] розцінювалось в якості дискримінаційного підходу. Виходячи з цієї логіки законодавець, котрий «розширював категорії осіб для отримання спеціальних пенсій, з 2015 р. взяв курс на згортання цього процесу» [5, с. 10]. Так, зокрема, з прийняттям та набуттям чинності нового ЗУ 2014 р. № 1697 виникла ситуація, коли існувало два нормативно-правові акти (новий та попередній (у відповідній частині) закони про прокуратуру), котрі «мають однакову юридичну силу та регулюють одне питання: право на пенсійне забезпечення за спеціальним законодавством працівників прокуратури» [7, с. 103] (аналогічна ситуація склалась й з дією законів про державну службу). Крім того, 3 жовтня 2017 р. було прийнято ЗУ № 2148-VIII, який хоча й декларувався в якості такого, що спрямований на забезпечен-

ня більшого рівня соціальної безпеки громадян за рахунок нормативної оптимізації пенсійної форми соціального захисту населення, паралельно також: 1) запровадив єдині правила призначення пенсій; 2) встановив новий порядок визначення права на призначення пенсій, обчислення розміру та здійснення пенсійних виплат для окремих категорій громадян. При цьому слід наголосити на наступному: *диференціація пенсійного забезпечення автоматично не означає дискримінаційну практику в сфері пенсійного забезпечення, а зрівняння всіх осіб в пенсійній сфері не означає досягнення таким чином соціальної чи юридичної справедливості*. Правильність такої логіки демонструється в рамках аналізу пенсій працівників органів прокуратури України, а саме наступних виявів пенсійного забезпечення:

1) пенсія працівника органів прокуратури України, які не мають статусу державного службовця. Для цієї групи персоналу органів прокуратури застосовуються загальні правила для отримання пенсій, які передбачені законодавством про пенсійне забезпечення. Вказане є виправданим з огляду на той факт, що: а) ця група працівників органів прокуратури не зазнає особливих обмежень і заборон, властивих правовому статусу публічних службовців прокуратури (зокрема, прокурорів); б) їм, як правило, не загрожують небезпечні фактори роботи, якими характеризується робота публічних службовців прокуратури (особливо прокурорів);

2) пенсія державного службовця. Наразі право держслужбовця на пенсію гарантується п. 5 ч. 1 ст. 7 ЗУ «Про державну службу» й це обумовлено тим фактом, що вихід такого службовця на пенсію (або досягнення ним 65-річного віку) є підставою (якщо інше не передбачено Законом) для припинення державної служби (п. 7 ч. 1 ст. 83 ЗУ «Про державну службу»), а отже є обставиною для втрати права на заробітну плату, що безпосереднім чином впливає на стан соціальної безпеки такого службовця. Тобто, держслужбовець має право на пенсію в силу того, що він є працівником, а отже, як і будь-який працівник може реалізувати це право у відповідності до ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», про що вказується в ст. 90 ЗУ «Про державну службу». Попри вказане слід мати на увазі, що держслужбовець – це працівник зі спеціальним трудо-правовим статусом [8; 9], виконання службових обов'язків яким є умовою досягнення успіху державницьких перетворень, а також належного функціонування держави. Ці обов'язки службовець виконує в умовах дії численних обмежень і заборон, а також під постійною увагою суспільства, інших контролюючих суб'єктів. З огляду на це, в будь-якій правовій та соціальній державі такий стан працівника (цей стан також негативним чином позначається й на психофізіологічному здоров'ї держслуж-

бовця [див., напр.: 10]) повинен бути компенсованими, адже особа, котра охоче погоджується на обмеження базових трудових та інших прав, законних інтересів і свобод з метою виконання складної, особливо відповідальної (в негативному та перспективному юридичному сенсі), не є достатньою підставою для трудової експлуатації такого працівника без компенсації позбавлень. В цьому сенсі важливу роль виконують заходи соціального захисту, що застосовуються до держслужбовця не лише під час перебування на посаді в органі публічної влади, але й також після виходу на пенсію, що є особливою гарантією матеріально забезпеченого майбутнього (після набуття ними права на пенсійне забезпечення, вони будуть соціально захищеними в рамках системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а саме – отримуючи пенсію).

Враховуючи викладене можемо дійти висновку, що до моменту прийняття та набуття чинності нового ЗУ «Про державну службу» Україна в контексті соціального захисту держслужбовців характеризувалась більш соціальною державою, аніж після настання вказаних юридичних фактів. Це пояснюється тією обставиною, що колишнім законодавством про державну службу передбачалось, що в тому разі, коли держслужбовці добросовісно і добросовісно працюють у виснажливих умовах, якими характеризується робота на державній службі, можуть розраховувати на спеціальне пенсійне забезпечення. Утім вже з набуттям чинності нового Закону про державну службу держслужбовці фактично зрівнялись з тими працівниками, які пропрацювали відповідний час не в аналогічно агресивних для здоров'я умовах праці. При цьому, визнаючи неможливість скасування таких «преференцій» для держслужбовців, які пропрацювали певний період часу, розраховуючи зокрема й на отримання спеціальних пенсій, законодавець в новому законодавстві передбачив застереження, згідно якого сьогодні застосовується два підходи до задоволення права держслужбовця на пенсію, а саме: загальний; спеціальний (передбачає залишення в дії ст. 37 ЗУ «Про державну службу» 1993 р. № 3723-XII);

3) пенсії прокурорів органів прокуратури України. Пенсійна форма соціального захисту працівників органів прокуратури України, котрі є прокурорами, характеризується наступним:

а) гарантування державою належного пенсійного забезпечення прокурорам, які мають необхідну вислугу років, враховуючи стаж роботи на посадах прокурорів (п. 5 ч. 1 ст. 16 ЗУ 2014 р. № 1697). Додатково, необхідно зазначити, що належне пенсійне забезпечення розглядуваної категорії прокурорів виявляється в можливості отримання ними надбавок, передбачених в ЗУ 2014 р. № 1697;

б) гарантування державою належного пенсійного забезпечення прокурорам, які не мають необхідної вислуги років та страхового стажу. Оскільки належне пенсійне забезпечення прокурора є гарантією незалежності прокурора, то закономірним чином відповідна гарантія не повинна ігнорувати також потреби в забезпеченні соціальної безпеки прокурорів в рамках пенсійної форми соціального захисту, коли прокурори не мають необхідної вислуги років, передбаченої у ч. 1 ст. 86 ЗУ 2014 р. № 1697, а так само – страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі (абз. 1 ч. 1 ст. 28 ЗУ 2003 р. № 1058-IV). У зв'язку із цим, в ч. 5 ст. 86 ЗУ 2014 р. № 1697 передбачається, що таким працівникам органів прокуратури (а саме прокурорам) після досягнення ними пенсійного віку, пенсія повинна призначатись за пропорційним принципом;

в) гарантування державою справедливого перерахунку призначених пенсій працівникам прокуратури. Враховуючи зміст ч. 1 ст. 50-1 ЗУ «Про прокуратуру» 1991 р. № 1789-XII (далі – ЗУ 1991 р. № 1789) в редакції від 15 січня 2011 р. можемо дійти думки, що вже нечинний (крім певних норм) спеціальний закон про прокуратуру гарантував більш високий рівень соціальної безпеки прокурорів, адже, по-перше, передбачав більший (у відсотковому до заробітної плати контексті) розмір пенсії, а, по-друге, – прогресивну схему збільшення розміру пенсії прокурора. Ці норми попереднього ЗУ 2014 р. № 1697 втратили чинність у зв'язку з прийняттям ЗУ 2014 р. № 1697, однак працівники прокуратури в зв'язку із цим набули право на перерахунок пенсій (ч. 20 ст. 86 ЗУ 2014 р. № 1697). Попри це, закріплення законодавцем такого обов'язку Уряду тривалий час ігнорувалось виконання Кабміном, на що постійно реагувала Рада прокурорів України, як важливий суб'єкт соціального захисту працівників органів прокуратури. До вирішення цієї проблеми долучились: Конституційний Суд України (далі – КСУ), який в 2019 р. у рішенні № 7-р(II)/2019 визнав чинну на той час редакцію ч. 20 ст. 86 ЗУ 2014 р. № 1697 такою, що суперечить ідеї поділу влади в Україні, а також, не узгодженою із п. 14 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам № Rec (2000)19; Верховний Суд (далі – ВС), який в 2021 р. виніс прецедентне судове рішення (постанову) в справі № 580/5962/20. ВС, вирішуючи вказане дискусійне питання, дійшов думки про необхідність «стабілізації» правового регулювання перерахунку пенсійного забезпечення, віддаючи перевагу в цьому питанні позиції держави, яка фактично зводиться до зниження рівня пенсійного забезпечення професійних публічних службовців (включно прокурорів). Попри це, приймаючи до уваги абз. 6 п. 2.3 мотиваційної

частини рішення КСУ 2019 р. № 7-р(II)/2019 доходимо думки, що відповідні правила перерахунку пенсії повинні врегульовуватись виключно на рівні ЗУ 2014 р. № 1697;

г) використання державою інклюзивного підходу до пенсійного забезпечення прокурорів. Попри те, що до професійних публічних службовців тривалий час застосовується політика десоціалізації (зниження соціальних стандартів), законодавець все ще зберігає інклюзивні підходи в їх пенсійному забезпеченні, про що свідчить зміст ч. 9 ст. 86 чинного ЗУ 2014 р. № 1697;

г') варіативність вибору прокурором пенсії, що може тимчасово обмежуватись (свобода вибору пенсійного забезпечення прокурора). Особливим для пенсійного забезпечення прокурорів є свобода вибору виду пенсійного забезпечення, що до нього може бути застосоване (частини 10 і 11 ст. 86 ЗУ 2014 р. № 1697);

д) наявність зв'язку права прокурора на отримання пенсії прокурора із його характеристикою суб'єктивної службової дисципліни та законслухняною і добросовісною поведінкою загалом. Згідно ч. 12 ст. 86 ЗУ 2014 р. № 1697 суб'єктивна службова дисципліна є критерієм, з огляду на який прокурор може позбутись права на пенсію прокурора. Так, законодавцем вказується, що в разі, коли прокурор звільняється з роботи в порядку дисциплінарного стягнення з позбавленням класного чину (чи позбавляються класного чину за вироком суду), автоматично втрачає право прокурора на пенсійне забезпечення за вислугою років.

Висновки. На сьогоднішній день всі групи працівників органів прокуратури можуть розраховувати на пенсійне забезпечення. Утім, стан правового регулювання такого забезпечення характеризується юридичною невизначеністю, а реформа пенсійного законодавства України, що позначилась на пенсійному забезпеченні вказаних працівників, може бути охарактеризована в якості такої, що знижує соціальні стандарти працівників органів прокуратури в пенсійній сфері. Попри це, зазначена проблема є більш масштабною та стосується зниження соціальних стандартів забезпечення соціальної безпеки громадян України загалом, що є фоном, на якому зниження стандартів пенсійного забезпечення постає в якості аргументованого, пропорційного та справедливого. В той же час, в контексті вирішення проблем правового регулювання пенсійного забезпечення прокурорів доцільно:

1) викласти ч. 20 ст. 86 ЗУ 2014 року № 1697 в новій редакції, що визначатиме умови та порядок перерахунку призначених пенсій працівникам прокуратури, а саме в редакції, яка буде відповідати первинній редакції цього законодавчого акту, враховуючи той факт, що мотиви її зміни не узгоджуються із засадами демократизму та право-

вої держави та привели до тривалої (починаючи з 28 грудня 2014 року) юридичної невизначеності умов і порядку перерахунку призначених пенсій працівникам прокуратури України;

2) внести зміни до ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», виключивши її поширення на відносини пенсійного забезпечення, які виникають на підставі норм ЗУ 2014 року № 1697 (забезпечення рівності правового становища прокурорів і суддів в рамках політики гарантування незалежності діяльності і самостійності прокурорів і суддів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кучма О.Л. Конституційність окремих аспектів пенсійної реформи: українська судова практика та європейський досвід. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 147–149.
2. Буряченко О.Є. Сутність поняття пенсійного забезпечення в науковому дискурсі. *Теорія та практика державного управління*. 2015. № 2. С. 90–97.
3. Бондарук І.С. Оцінка ролі системи пенсійного забезпечення в економіці соціальної держави. *Прикладна статистика: проблеми теорії та практики*. 2011. Вип. 9. С. 344–349.
4. Гуменюк В.Є. Напрями вдосконалення законодавчої бази публічного управління у сфері пенсійного забезпечення в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2021. Т. 32(71). № 2. С. 41–46. doi:10.32838/TNU-2707-0581/2021.2/07.
5. Шумило М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2016. 680 с.
6. Безкровний Є.А. Реалізація прокурором права на пенсійне забезпечення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 8–16.
7. Кучма О.Л. Проблеми пенсійного забезпечення працівників прокуратури. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 15(28). С. 101–105. doi:10.21272/legalhorizons.2019.i15.p101.
8. Аргунова А.М. Трудові правовідносини у сфері державної служби. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 99–104.
9. Коротких А.Ю. Державні службовці – суб'єкти трудового права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 39–42.
10. Пузанова В.В. Забезпечення психічного здоров'я суддів з метою поліпшення якості здійснення правосуддя. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 23–30 квітня 2018 р.)*. Хмельницький: ХУУП, 2018. С. 94–97.